

Torsdag med THORS

20.10.83

Torsdag med THORS

13.10.83

VECKOSJÖ är inte den tid som förflyter mellan exempelvis torsdag och torsdag utan ett gammalt avståndsmått, lär vi oss i dagens språktext.

"Hur lång är en veckosjö?", frågar en läsare.

Veckosjö — med motsvarigheter i andra nordiska språk och i tyskan — är ett gammalt uttryck för avstånd till sjöss. "Vecka" i det gamla ordet betyder inte någon tidslängd, utan avser ursprungligen "växlande med årona".

Helt naturligt var längden på en "veckosjö" varierande: den berodde på vattendragens svårframkomlighet, på strömförhållanden o.dyl. Det finns upplysningar om "veckosjöar" i Karelens och Nordfinlands vattendrag, och där tycks de ha varit 4,5 km eller något mer. Ut på havet förefaller längden på en veckosjö ha varit en gammal mil, dvs. ungefär 6 km.

I en bevarad dansk beskrivning av segelleden till Estland på 1200-talet tycks veckosjöarna ha varit betydligt längre, minst 7 1/2 kilometer. Den intresserade kan läsa mer om problemen i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, artikeln "Uge søs" och i Åke Granlunds uppsats om "Nylandsdelen av danska itinerariet" i tidskriften Namn och Bygd 1962.

I ett annat brev frågas det: "Kan verbet flyga användas transitivt, med objekt?"

Med en person som subjekt är flyga av hävd brukligt i uttryck som "Han flög oss till Stock-

holm". Jag skulle också kunna tänka mig att bruka flyga med ett flygplan som subjekt såsom i satsen "Planet flög så och så många passagerare". Det vore enligt min mening ingen vinst att byta ut flyga mot transportera och säga "Planet transporterade så och så många passagerare".

Samme frågande ställer en fråga om olika betydelser hos det vanliga ordet sits. Alla känner betydelsen "sittplats i bil, båt osv.". Sits används också om "sällskaplig samvaro med mat och dryck" och om sammanträden. Frågan gäller särskilt den senare betydelsen. Är den speciellt finländsk eller är den allmännare?

Jag skulle personligen svara att sits "sammankomst" är en huvudsakligen finlandssvensk användning av ordet. Från mina Uppsalaår minns jag att sittning brukade förekomma i betydelser som vi uttrycker med sits, och jag finner att Akademiens stora ordbok upp-tar sits "sammankomst (av skilda slag)" med anmärkningen "nästan blott i Finland".

En fråga, den sista i dag, gäller bakgrunden till **permenta** i betydelsen "ansätta någon, besvara någon med frågor".

Det är identiskt med det äldre svenska ordet **parlament**, riks-svensk dialekt **perlementa** "gräla, föra oväsen, slåss". Detta verb och vårt **permenta** hör samman med **parlament**, som i medeltidens svenska kunde betyda "tvist, oenighet". Det kan tilläggas, att det vanliga österbottniska dialekt-ordet **pärre** "retas" är bildat till första stavelsen i **parlamente**, **permenta**.

Carl-Eric Thors

SJAGGA i betydelsen äta och mat är inte bara ett helsingforsiskt slangord, noterar prof. Thors i dag. Vi alla som "sjaggat korv" häpnar kanske över upplysningen att en sjag-gande skåning närmast är en sölkorv själv...

En frågande skriver att hon hört personer, "födda kring se-kelskiftet, ungefär, använda ordet **sjagga** i betydelsen 'äta' och 'mat', och hon undrar varifrån ordet härstammar.

Jag har lärt känna ordet **sjagga** genom mina barn; det förekommer alltså i betydligt senare helsingforssvenska än den frågande har observerat det, det vanliga slangordet är dock **käka**. Det är inte så lätt att säga, varifrån ordet kan härstamma, men jag skall ge några synpunkter på den frågan.

Ordet **sjagga** synes av enstaka uppteckningar att döma ha förekommit i västnyländsk dialekt; detta tyder på att det inte enbart är ett slangord från Helsingfors. Ett verb **sjagga** är känt från flera håll inom det svenska språkområdet. Betydelserna varierar: **sjagga** "gå sakta och släpigt" (Halland), "vara senfärdig" (Skåne) osv

Ordboksredaktören vid Svenska Akademiens ordboks-redaktion dr Anders Sundqvist ställde för ett tiotal år sedan **sjagga** samman med en ord-stam **sagg-** och jämförde det nyländska **sjagga** med ett **sag-g-la** "äta såsom då man icke har några tänder," som åtminstone under 1800-talet förekom i vissa delar av det sydligare Sverige.

Det visar sig överlag, att ord med början på **sj-** före ett **a** ofta är relativt unga nybildningar. Något dylikt kan säkerligen också sägas om **sjagga**. Det intressanta är att **sjagga** verkar höra hemma i finlandssvensk dialekt, närmast i Nyland.

"Vad är det för skillnad på **åker** och **gårde**?", frågar en annan läsare.

Om betydelsen hos ordet **åker** kan det sägas, att det avser "bearbetad och odlad jord" (något som vi väl alla har på känn). Här hos oss använder vi **åker** om mark som används för

odling av sädeslag, men i Sverige kan man tala om t.ex. "potatisåkrar", vilket låter märkligt i våra öron: vi använder ju ordet **potatisland**, som f.ö. är allmänt svenskt.

Gärde motsvaras i våra dialekter av formen (en) **gårda**, på många håll uttalad med "tjockt" l i st. för rd. **Gärde** har egentligen betytt "inhägnad mark", men avser nu "ett stycke ängsmark eller odlad jord". Skillnaden mellan **åker** och **gårde** blir närmast den, att **gårde** inte uteslutande avser ett stycke odlad jord, vilket **åker** däremot gör. **Gärde** betyder "gärdesgård" i Skåne och i Finland, men i Central sverige är **gårde** ett område liksom **gårda** hos oss.

I spalten behandlades nyligen **piska** i betydelsen "lätsinnig kvinna". Detta ledde till att en frågande nu vill ha säkert besked om vad **harpa** som ett nedsättande ord för en kvinna egentligen avser.

Harpa avser "en ful och trätgirig kvinna, i synnerhet en som dessutom är mager." Betecknande är ett citat från upptäcksresanden Sven Hedin, som om vissa tibetanska nunnor skrev, att "de voro... gamla otvättade harpor, ovårdade och förvildade". — Ordet **harpa**, använt om en kvinna, är möjligen en överförd användning av instrumentbeteckningen.

En insänd fråga gäller benämningarna på vissa orter i Balticum, närmast Estland. Insändaren vill hålla fast vid de traditionella svenska och tyska namnen som **Reval**, **Dorpat**, **Memel**.

Frågan är rätt besvärlig. Orter som har betydelse till exempel i affärer och turism får ganska naturligt det namn som resp. land använder; därför är det begripligt om man använder t.ex. namnet **Tallinn**. Orter som närmast haft betydelse i kulturella sammanhang som t.ex. **Dorpat** omtalas väl lättare med traditionella namn. Det är t.ex. naturligare för mig att skriva "Dorpat universitet" än "universitetet i Tartu". Det-samma gäller de forna svensk-bosättningarna: **Runö** vill väl min generation hålla fast vid.

Carl-Eric Thors